

УДК 376/377.013.42-051:005.963

[https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5\(47\)-4350-4365](https://doi.org/10.52058/2786-6165-2026-5(47)-4350-4365)

Опаріна Аліна Володимирівна здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії, Інституту професійної освіти НАПН України, <https://orcid.org/0000-0002-2183-9716>

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ІНКЛЮЗИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ПРОФЕСІЙНОЇ (ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ) ОСВІТИ

Анотація. У статті теоретично обґрунтовано сутність, структуру та зміст інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах сучасних освітніх трансформацій. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю забезпечення якісного інклюзивного освітнього середовища, розширенням практики інклюзивного навчання, зростанням кількості здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, а також потребою у професійному розвитку педагогічних працівників в умовах цифровізації освіти, воєнного стану та соціальних змін.

Уточнено зміст поняття «інклюзивна компетентність педагогічного працівника закладу професійної (професійно-технічної) освіти», яке розглядається як інтегративна професійно-особистісна характеристика, що визначає готовність і здатність педагога ефективно організовувати освітній процес в умовах різноманітності освітніх потреб здобувачів освіти.

Визначено та охарактеризовано основні компоненти інклюзивної компетентності: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, поведінково-діяльнісний, особистісно-рефлексивний та емоційно-вольовий.

У дослідженні використано комплекс теоретичних та емпіричних методів, зокрема аналіз наукових джерел, узагальнення, анкетування педагогічних працівників, експертне оцінювання та метод попарного порівняння. Емпіричну базу дослідження становили результати опитування 200 педагогічних працівників закладів професійної освіти та експертного оцінювання за участю 26 фахівців.

За результатами дослідження визначено найбільш значущі складники професійної компетентності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О, серед яких виокремлено навчальну, комунікативну, інформаційно-цифрову, методичну, предметно-професійну та інклюзивну компетентності. Встановлено недостатній рівень актуалізації інклюзивної компетентності в сучасній

освітній практиці, що обумовлює необхідність її цілеспрямованого розвитку.

У статті розроблено структурно-функціональну модель розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної освіти, яка охоплює взаємопов'язані методологічно-цільовий, змістовий, організаційно-процесуальний та діагностично-результативний блоки. Модель відображає логіку, етапи, педагогічні умови, форми та механізми розвитку інклюзивної компетентності й може бути використана як методологічна основа для вдосконалення системи професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників у контексті реалізації принципів інклюзивної освіти.

Обґрунтовано, що розвиток інклюзивної компетентності педагогічних працівників є важливою умовою забезпечення доступності та якості професійної освіти, створення безпечного освітнього середовища та підвищення ефективності професійної діяльності педагога в умовах сучасних суспільних викликів.

Ключові слова: інклюзивна компетентність, педагогічні працівники, заклади професійної (професійно-технічної) освіти, інклюзивна освіта, структурно-функціональна модель, професійний розвиток, інклюзивне освітнє середовище, професійна компетентність.

Alina Oparina PhD Student Institute of Vocational Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, <https://orcid.org/0000-0002-2183-9716>

A MODEL FOR DEVELOPING INCLUSIVE COMPETENCE OF TEACHING STAFF IN VOCATIONAL EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article theoretically substantiates the essence, structure, and content of inclusive competence of teaching staff in vocational (vocational and technical) education institutions under conditions of contemporary educational transformations. The relevance of the study is determined by the need to ensure a high-quality inclusive educational environment, the expansion of inclusive educational practices, the growing number of learners with special educational needs, and the necessity for professional development of teaching staff in the context of educational digitalization, martial law, and social changes.

The concept of “inclusive competence of teaching staff in vocational education institutions” is clarified and interpreted as an integrative professional and personal characteristic that determines a teacher’s readiness and ability to effectively organize the educational process considering the diversity of learners’

educational needs. The structural components of inclusive competence are identified and characterized, including motivational-value, cognitive-informational, behavioral-activity, personal-reflective, and emotional-volitional components.

The research employed a set of theoretical and empirical methods, including analysis of scientific sources, generalization, questionnaires, expert evaluation, and the pairwise comparison method. The empirical basis of the study consisted of a survey involving 200 teaching staff members of vocational education institutions and expert evaluation conducted with the participation of 26 specialists.

The study identified the most significant components of professional competence of teaching staff in vocational education institutions, including educational, communicative, digital, methodological, subject-professional, and inclusive competencies. The findings revealed an insufficient level of actualization of inclusive competence in current educational practice, which determines the necessity for its purposeful development.

A structural-functional model for the development of inclusive competence of teaching staff in vocational education institutions was developed. The model includes interrelated methodological-target, content, organizational-processual, and diagnostic-resultative blocks.

The proposed model reflects the logic, stages, pedagogical conditions, forms, and mechanisms of inclusive competence development and may serve as a methodological basis for improving the system of professional development and advanced training of teaching staff in the context of implementing the principles of inclusive education.

It is substantiated that the development of inclusive competence of teaching staff is an important prerequisite for ensuring the accessibility and quality of vocational education, creating a safe educational environment, and improving the effectiveness of professional pedagogical activity under current social challenges.

Keywords: inclusive competence, teaching staff, vocational education institutions, inclusive education, structural-functional model, professional development, inclusive educational environment, professional competence.

Постановка проблеми. Специфіка професійної діяльності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти зумовлюється подвійною природою їхньої праці. З одного боку, вона належить до сфери «людина - людина», оскільки передбачає постійну взаємодію зі здобувачами освіти, врахування їхніх індивідуальних особливостей, освітніх потреб та рівня підготовки. З іншого боку, діяльність педагога пов'язана із системою «людина - техніка», що охоплює роботу з

технічними об'єктами, технологічними процесами, матеріалами та сучасним виробничим обладнанням.

У таких умовах педагогічний працівник має забезпечити доступне, науково обґрунтоване та педагогічно доцільне представлення складного технічного знання, адаптуючи його до різного рівня підготовленості здобувачів освіти, у тому числі осіб з особливими освітніми потребами. Важливим завданням є формування здатності до творчого мислення, аналізу виробничо-технологічних ситуацій, прийняття обґрунтованих рішень, а також розвиток стійкої мотивації до професійної діяльності.

Водночас діяльність педагогічного працівника закладу професійної освіти має комплексний характер і поєднує функції дидакта, вихователя, методиста та організатора освітнього процесу. Така багатофункціональність актуалізує потребу у формуванні гнучкої, мобільної особистості педагога, здатної до постійного професійного вдосконалення, опанування сучасних педагогічних, цифрових і виробничих технологій. Сучасний етап розвитку професійної освіти характеризується посиленням вимог до забезпечення доступності та якості освітніх послуг для всіх категорій здобувачів освіти. У цьому контексті інклюзивна освіта виступає не лише педагогічним, а й соціальним пріоритетом, що потребує відповідного рівня професійної підготовленості педагогічних працівників (Колупаєва, 2020; UNESCO, 2020). Особливої актуальності ця проблема набуває в умовах воєнного стану, освітньої міграції, цифровізації освіти та розширення інклюзивного освітнього простору.

У цьому контексті професійний розвиток педагогічного працівника доцільно розглядати як цілісний і безперервний процес, у структурі якого ключове місце посідає розвиток інклюзивної компетентності як інтегративної характеристики, що забезпечує готовність до ефективної педагогічної взаємодії в умовах різноманітності освітніх потреб здобувачів освіти.

З огляду на зазначене, розвиток інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної освіти потребує цілеспрямованого, науково обґрунтованого підходу. Його реалізація передбачає уточнення понятійно-категоріального апарату дослідження, визначення методологічних підходів, принципів, організаційно-педагогічних умов, а також обґрунтування ефективних форм і технологій розвитку інклюзивної компетентності педагогів.

Важливим є також розроблення діагностичного інструментарію для оцінювання рівнів сформованості інклюзивної компетентності педагогічних працівників, що забезпечує можливість відстеження динаміки їхнього професійного розвитку. Узагальнення зазначених положень зумовлює доцільність застосування педагогічного моделювання як ефективного

наукового методу, що дозволяє цілісно представити процес розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку інклюзивної освіти та формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників активно досліджується у вітчизняній і зарубіжній педагогічній науці. Теоретичні засади інклюзивної освіти, психолого-педагогічного супроводу осіб з особливими освітніми потребами та організації інклюзивного освітнього середовища висвітлено у працях В. Бондаря, А. Колупасової, Т. Сак, Н. Софій, М. Чайковського та інших науковців.

Наукові підходи до формування професійної компетентності педагогічних працівників в умовах інклюзивного навчання розкрито у дослідженнях О. Мартинчук, С. Миронової, Л. Будяк, Н. Пахомової, І. Хафізулліної та інших учених. Дослідники наголошують на необхідності формування у педагогів системи професійних знань, практичних умінь, цінностей і особистісних якостей, що забезпечують ефективну педагогічну діяльність в умовах інклюзивного освітнього середовища.

У сучасних міжнародних дослідженнях інклюзивна компетентність розглядається як важлива складова професійної готовності педагога до роботи в умовах різноманітності освітніх потреб здобувачів освіти. Зокрема, М. Ейнскоу акцентує увагу на необхідності забезпечення рівності та доступності освіти для всіх учасників освітнього процесу (Ainscow, 2020). Л. Флоріан та К. Блек-Гокінс визначають інклюзивну педагогіку як систему професійних дій, спрямованих на забезпечення участі кожного здобувача освіти в освітньому процесі незалежно від його індивідуальних особливостей (Florian & Black-Hawkins, 2019).

Міжнародні організації UNESCO та OECD також наголошують на необхідності розвитку професійної готовності педагогічних працівників до реалізації принципів інклюзивної освіти, створення безпечного освітнього середовища та забезпечення рівного доступу до якісної освіти (UNESCO, 2020; OECD, 2021). Особливого значення ці питання набувають в умовах сучасних соціальних трансформацій, цифровізації освіти та розширення інклюзивної освітньої практики.

Окремі аспекти професійного розвитку педагогічних працівників закладів професійної освіти, модернізації змісту професійної підготовки та розвитку професійної компетентності висвітлено у працях В. Радкевич, Н. Ничкало, Л. Сергєєвої, О. Бородієнко та інших науковців. Дослідники підкреслюють необхідність оновлення системи професійної освіти відповідно до сучасних суспільних викликів та потреб інклюзивного освітнього середовища.

Водночас аналіз наукових джерел свідчить, що проблема розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти залишається недостатньо розробленою.

Потребують подальшого обґрунтування структура інклюзивної компетентності, механізми її розвитку, організаційно-педагогічні умови формування, а також моделювання процесу розвитку означеної компетентності в умовах сучасного освітнього середовища.

Мета статті - теоретичне обґрунтування та розроблення структурно-функціональної моделі розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах сучасного інклюзивного освітнього середовища.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних та емпіричних методів дослідження. Теоретичні методи охоплювали аналіз, синтез, порівняння, систематизацію та узагальнення наукових джерел з проблеми дослідження, що дозволило уточнити сутність, структуру та зміст інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної освіти.

Методологічною основою дослідження стали системний, компетентнісний, діяльнісний та середовищний підходи, що забезпечили комплексне вивчення процесу розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти.

Емпіричні методи включали анкетування педагогічних працівників закладів професійної освіти, експертне оцінювання, метод попарного порівняння та педагогічне моделювання.

На констатувальному етапі дослідження із використанням сервісу Google Forms було проведено опитування 200 педагогічних працівників закладів професійної освіти з метою визначення найбільш значущих складників професійної та інклюзивної компетентності сучасного педагога.

На наступному етапі дослідження до експертного оцінювання було залучено 26 експертів із числа педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів професійної освіти. У процесі оцінювання застосовано метод попарного порівняння, що дозволив визначити відносну вагомість ключових складників професійної компетентності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О.

Для обробки результатів дослідження використано методи кількісного та якісного аналізу, що забезпечило об'єктивність отриманих результатів та дало змогу обґрунтувати структурно-функціональну модель розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження. Спираючись на логіку наукового визначення понять, інклюзивну компетентність педагогічного працівника закладу П(ПТ)О доцільно розглядати як інтегративну професійно-особистісну характеристику, що проявляється у професійно-педагогічній діяльності, поведінці та взаємодії з учасниками освітнього процесу й визначає готовність і здатність ефективно здійснювати навчання в умовах різноманітності освітніх потреб здобувачів освіти.

Аналіз наукових підходів свідчить, що інклюзивна компетентність розглядається дослідниками як інтегративне професійне утворення, яке поєднує систему цінностей, професійних знань, практичних умінь та особистісних якостей, необхідних для забезпечення ефективної педагогічної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища (Колупаєва, 2020; Florian & Black-Hawkins, 2019).

Означена компетентність формується на основі збалансованого поєднання психолого-педагогічних, методичних, комунікативних, інформаційно-цифрових і предметно-професійних знань, умінь і навичок, що забезпечують адаптацію змісту та організації освітнього процесу до індивідуальних можливостей здобувачів освіти, у тому числі осіб з особливими освітніми потребами. Важливу роль відіграють також ціннісні орієнтації педагога, спрямовані на визнання різноманітності, забезпечення рівного доступу до освіти, повагу до гідності кожного здобувача освіти та створення безпечного освітнього середовища.

Інклюзивна компетентність передбачає наявність таких професійно значущих якостей, як педагогічна толерантність, емпатія, гнучкість мислення, здатність до рефлексії, відповідальність, комунікативна відкритість, готовність до співпраці в мультидисциплінарній команді, а також здатність до постійного професійного саморозвитку. Вона забезпечує ефективну реалізацію інклюзивного освітнього процесу та сприяє досягненню належного рівня навчальних результатів і соціалізації здобувачів освіти.

На відміну від існуючих підходів, у межах дослідження інклюзивна компетентність педагогічного працівника закладу професійної освіти розглядається не лише як складова професійної компетентності, а як цілісна система професійної готовності до діяльності в умовах різноманітності освітніх потреб здобувачів освіти.

Таким чином, інклюзивна компетентність виступає важливою складовою професійної компетентності педагогічного працівника закладу професійної освіти та визначає якість його педагогічної діяльності в умовах сучасних освітніх трансформацій.

З урахуванням результатів аналізу психологічної структури педагогічної діяльності інклюзивну компетентність педагогічного працівника

закладу П(ПТ)О доцільно розглядати як багатокomпонентне утворення, що має складну внутрішню структуру. У її складі виокремлюються взаємопов'язані компоненти, кожен із яких виконує визначену функцію у забезпеченні ефективної інклюзивної освітньої діяльності.

Мотиваційно-ціннісний компонент відображає систему професійних мотивів, установок і ціннісних орієнтацій педагога, зокрема позитивне ставлення до інклюзивного навчання, готовність працювати з різними категоріями здобувачів освіти, прагнення до впровадження інноваційних підходів та підвищення рівня власного професіоналізму.

Когнітивно-інформаційний компонент охоплює сукупність теоретичних знань, необхідних для здійснення інклюзивної освітньої діяльності, зокрема знань із педагогіки, психології, методики професійного навчання, основ інклюзивної освіти, а також предметно-професійних і цифрових знань, що забезпечують адаптацію освітнього процесу до індивідуальних можливостей здобувачів освіти.

Поведінково-діяльнісний компонент характеризує сформованість практичних умінь і навичок, необхідних для реалізації інклюзивного підходу, зокрема вміння диференціювати навчальний матеріал, застосовувати адаптивні методи і технології навчання, організовувати взаємодію в інклюзивному освітньому середовищі та забезпечувати ефективну педагогічну підтримку здобувачів освіти.

Особистісно-рефлексивний компонент пов'язаний зі здатністю педагога до самоаналізу, оцінювання результатів власної діяльності, усвідомлення труднощів і пошуку шляхів їх подолання, а також готовністю до професійного самовдосконалення в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Емоційно-вольовий компонент відображає здатність педагога до емоційної саморегуляції, витримки, емпатії, толерантності, а також наполегливості і цілеспрямованості у професійній діяльності, що є особливо важливим під час роботи в умовах різноманітності освітніх потреб та складних педагогічних ситуацій.

Отже, визначені компоненти у своїй сукупності забезпечують цілісність інклюзивної компетентності педагогічного працівника та створюють основу для побудови моделі її розвитку в закладах професійної освіти.

Описана структура інклюзивної компетентності є доцільною для використання у процесі діагностики рівнів її сформованості, оскільки дозволяє комплексно оцінити розвиток кожного з її компонентів. Водночас для розроблення ефективних методик і технологій розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О важливим є

визначення тих її складників, які є найбільш значущими та затребуваними в сучасній освітній практиці.

З цією метою на констатувальному етапі дослідження було проведено опитування педагогічних працівників закладів професійної освіти із використанням сервісу Google Forms. У дослідженні взяли участь 200 педагогічних працівників, що дало змогу виявити їхні уявлення щодо ключових складників професійної та інклюзивної компетентності сучасного педагога.

За результатами опитування встановлено, що респонденти розглядають професійну компетентність як багатокомпонентне утворення, у структурі якого важливе місце посідає інклюзивна складова. Серед найбільш значущих компетентностей було виокремлено дидактичну, предметно-професійну, методичну, інклюзивну, здоров'язбережувальну, комунікативну, організаційну, психологічну, інформаційно-цифрову, оцінювально-аналітичну та виховну компетентності.

Отримані результати свідчать про усвідомлення педагогічними працівниками необхідності інтеграції інклюзивного підходу у структуру професійної діяльності, а також підтверджують доцільність розроблення цілісної моделі розвитку інклюзивної компетентності як складової професійного зростання педагога закладу професійної освіти.

У межах узагальнення результатів констатувального етапу дослідження серед широкого переліку складників професійної компетентності педагогічного працівника було виокремлено найбільш значущі, на які найчастіше вказували респонденти. Зокрема, визначено дев'ять ключових компетентностей, що відображають сучасні вимоги до професійної діяльності педагога закладу П(ПТ)О.

До них віднесено навчальну компетентність, що характеризує здатність педагога ефективно організовувати освітній процес, передавати знання, формувати вміння і навички здобувачів освіти, а також здійснювати безперервне самонавчання; виховну компетентність, яка забезпечує реалізацію виховної функції та формування особистості здобувачів освіти; методичну компетентність, що передбачає здатність до розроблення та впровадження навчально-методичного забезпечення освітнього процесу; предметно-професійну компетентність, яка відображає рівень фахової підготовленості педагога у відповідній галузі.

Важливе місце посідає інформаційно-цифрова компетентність, що забезпечує здатність ефективно використовувати цифрові технології в освітньому процесі, а також комунікативна компетентність, яка визначає якість педагогічної взаємодії та професійного спілкування. Окрім того, респонденти відзначили значущість дослідницької компетентності як

здатності до аналізу та впровадження інновацій, а також екологічної компетентності, що відображає орієнтацію на принципи сталого розвитку.

Особливу увагу серед визначених складників привертає інклюзивна компетентність, яка полягає у здатності педагога забезпечувати педагогічну підтримку здобувачів освіти з різними освітніми потребами, адаптувати зміст і організацію навчання, створювати безпечне, доступне та підтримувальне освітнє середовище. Саме ця компетентність набуває пріоритетного значення в умовах розширення інклюзивної освітньої практики.

Отримані результати дозволили не лише визначити найбільш значущі складники професійної компетентності педагогічних працівників, а й виявити суперечність між сучасними вимогами інклюзивного освітнього середовища та реальним рівнем актуалізації інклюзивної компетентності у професійній діяльності педагогів.

З огляду на необхідність розроблення ефективної моделі розвитку інклюзивної компетентності важливим є визначення вагомості та пріоритетності окреслених складників. З цією метою на наступному етапі дослідження було залучено 26 експертів із числа педагогічних працівників закладів професійної освіти та науково-педагогічних фахівців. У процесі експертного оцінювання застосовано метод попарного порівняння, що передбачав заповнення відповідної матриці та визначення відносної вагомості кожної з компетентностей за усталеними науковими підходами.

Отримані результати дали змогу визначити ієрархію ключових компетентностей та стали підґрунтям для подальшого проектування моделі розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної освіти.

За результатами експертного оцінювання встановлено, що в умовах сучасної освітньої практики найбільш затребуваними є навчальна та комунікативна компетентності, коефіцієнти вагомості яких становлять відповідно 0,76 та 0,75. Дещо нижчі, але близькі за значеннями показники продемонстрували інформаційно-цифрова, предметно-професійна, методична та виховна компетентності (у межах 0,65–0,68), що свідчить про їх стабільну значущість у професійній діяльності педагога.

Водночас інклюзивна, дослідницька та екологічна компетентності отримали нижчі оцінки (відповідно 0,49; 0,38; 0,31), що відображає їх недостатню представленість у практиці професійної діяльності педагогічних працівників. Такий результат є показовим і водночас проблемним, оскільки саме інклюзивна компетентність набуває особливого значення в умовах розширення інклюзивного освітнього простору, зростання різноманітності освітніх потреб здобувачів освіти та необхідності забезпечення рівного доступу до якісної професійної освіти.

Це свідчить про недостатню інтегрованість інклюзивного підходу в систему професійної підготовки та професійного розвитку педагогічних працівників закладів П(ПТ)О, що актуалізує необхідність цілеспрямованого розвитку означеної компетентності.

З огляду на це результати експертного оцінювання підтверджують необхідність розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників, посилення їхньої готовності до роботи з особами з особливими освітніми потребами, формування екологічної та правової свідомості, розвитку дослідницьких умінь і підвищення рівня цифрової грамотності.

Таким чином, виявлена диспропорція між актуальними викликами освітньої практики та реальним рівнем сформованості окремих складників професійної компетентності обумовлює потребу в науково обґрунтованому підході до їх розвитку.

З цією метою доцільним є застосування педагогічного моделювання, що дозволяє системно відобразити процес розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної освіти та визначити ефективні шляхи його реалізації.

Дотримуючись принципу поняттєвої доцільності та інформативної насиченості моделювання, у межах дослідження розроблено структурно-функціональну модель розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О. Запропонована модель відображає цілісне уявлення про зміст, структуру та механізми розвитку досліджуваного феномену, забезпечуючи узгодженість його основних компонентів і процесів.

Модель побудована з урахуванням сучасних освітніх викликів, зокрема необхідності забезпечення інклюзивності освітнього середовища, цифровізації професійної освіти, посилення соціальної мобільності здобувачів освіти та підвищення якості професійної підготовки. Вона ґрунтується на інтеграції теоретичних положень і результатів емпіричного дослідження, що дозволяє розглядати її як методологічну основу для цілеспрямованого розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників.

Розроблена модель має відкритий і динамічний характер, що забезпечує можливість її адаптації до змін освітнього середовища, потреб педагогічних працівників та сучасних тенденцій розвитку професійної освіти. Візуалізацію розробленої моделі представлено на *рис. 1*.

Рис. 1. Структурно-функціональна модель розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної освіти

Рис. 1. Структурно-функціональна модель розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О.

Розроблена структурно-функціональна модель розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О складається з чотирьох взаємопов'язаних блоків: методологічно-цільового, змістового, організаційно-процесуального та діагностично-результативного. Їх інтеграція забезпечує цілісність, поетапність і керованість процесу розвитку досліджуваного феномену.

Методологічно-цільовий блок визначає стратегічні орієнтири розвитку інклюзивної компетентності та охоплює мету, що полягає у забезпеченні її безперервного розвитку у педагогічних працівників закладів професійної освіти; цільові орієнтири, спрямовані на формування структурних компонентів інклюзивної компетентності; методологічні підходи (системний, діяльнісний, компетентнісний, середовищний), а також принципи (інклюзивності, доступності, індивідуалізації, безперервності), що визначають загальну стратегію розвитку досліджуваної якості.

Змістовий блок відображає внутрішню структуру інклюзивної компетентності та охоплює її основні компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, поведінково-діяльнісний, особистісно-рефлексивний та емоційно-вольовий. У своїй сукупності вони формують інтегративну характеристику професійної готовності педагога до ефективної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Організаційно-процесуальний блок розкриває механізми реалізації моделі та включає основні етапи розвитку інклюзивної компетентності: мотиваційно-орієнтаційний, формувально-технологічний і діагностувально-коригувальний. До його структури також входять форми і технології формальної, неформальної та інформальної освіти, зокрема підвищення кваліфікації, стажування, корпоративне навчання, участь у науково-дослідницькій діяльності, самоосвіта та професійний саморозвиток. Важливою складовою цього блоку є визначення суб'єктів, залучених до організації процесу розвитку інклюзивної компетентності, що забезпечує його системний характер.

Діагностично-результативний блок спрямований на оцінювання ефективності реалізації моделі та передбачає визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості інклюзивної компетентності педагогічних працівників (низький, середній, високий). Результатом функціонування моделі є сформована інклюзивна компетентність педагога, що забезпечує його готовність до ефективної професійної діяльності в умовах сучасного інклюзивного освітнього середовища.

Висновки. У результаті проведеного дослідження теоретично обґрунтовано сутність, структуру та зміст інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти як інтегративної професійно-особистісної характеристики, що забезпечує готовність і здатність педагога до ефективної професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього середовища.

На основі аналізу наукових джерел та сучасних підходів до організації інклюзивної освіти встановлено, що розвиток інклюзивної компетентності педагогічних працівників є важливою умовою забезпечення доступності та

якості професійної освіти, створення безпечного освітнього середовища та ефективної педагогічної підтримки здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

У межах дослідження визначено та охарактеризовано основні компоненти інклюзивної компетентності педагогічного працівника закладу П(ПТ)О: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, поведінково-діяльнісний, особистісно-рефлексивний та емоційно-вольовий. Доведено, що їх інтеграція забезпечує цілісність професійної готовності педагога до реалізації інклюзивного підходу в освітньому процесі.

Результати емпіричного дослідження, проведеного за участю 200 педагогічних працівників закладів професійної освіти та 26 експертів, дозволили визначити найбільш значущі складники професійної компетентності сучасного педагога та встановити недостатній рівень актуалізації інклюзивної компетентності у професійній діяльності педагогічних працівників закладів П(ПТ)О. Отримані результати підтвердили необхідність цілеспрямованого розвитку інклюзивної компетентності в системі професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Уперше теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, яка охоплює методологічно-цільовий, змістовий, організаційно-процесуальний та діагностично-результативний блоки. Розроблена модель забезпечує цілісність, поетапність і системність процесу розвитку інклюзивної компетентності педагогів та може бути використана як методологічна основа для вдосконалення системи професійної освіти.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання розробленої моделі в системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, організації методичної роботи, розробленні програм професійного розвитку та вдосконаленні інклюзивного освітнього середовища закладів професійної освіти.

Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у розробленні та експериментальній перевірці педагогічних умов, технологій і методик розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти в умовах цифровізації та сучасних освітніх трансформацій.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що:

- уперше теоретично обґрунтовано та розроблено структурно-функціональну модель розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти, яка

охоплює методологічно-цільовий, змістовий, організаційно-процесуальний та діагностично-результативний блоки;

- уточнено сутність поняття «інклюзивна компетентність педагогічного працівника закладу професійної (професійно-технічної) освіти» як інтегративної професійно-особистісної характеристики, що визначає готовність і здатність педагога до ефективної професійної діяльності в умовах різноманітності освітніх потреб здобувачів освіти;

- визначено та структуровано основні компоненти інклюзивної компетентності педагогічного працівника закладу П(ПТ)О: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інформаційний, поведінково-діяльнісний, особистісно-рефлексивний та емоційно-вольовий;

- подальшого розвитку набули наукові підходи до організації професійного розвитку педагогічних працівників закладів професійної освіти в умовах інклюзивного освітнього середовища;

- удосконалено підходи до визначення організаційно-педагогічних механізмів розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників у системі професійної освіти.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання розробленої структурно-функціональної моделі розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної (професійно-технічної) освіти в системі професійного розвитку та підвищення кваліфікації педагогічних працівників.

Основні положення та результати дослідження можуть бути використані:

- у процесі організації методичної роботи в закладах професійної освіти;

- під час розроблення програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників;

- у системі формальної, неформальної та інформальної освіти педагогів;

- у процесі створення та вдосконалення інклюзивного освітнього середовища;

- під час підготовки педагогічних працівників до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання;

- у практиці психолого-педагогічного супроводу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Результати дослідження можуть бути використані керівниками закладів професійної освіти, педагогічними та науково-педагогічними працівниками, методистами, фахівцями інклюзивно-ресурсних центрів, а також у процесі подальших наукових досліджень проблематики розвитку інклюзивної компетентності педагогічних працівників.

Література:

1. Ейнскоу, М. (2020). Сприяння інклюзії та рівності в освіті. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 6(1), 7-16.
2. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2022). *Inclusive education in Europe*. <https://www.european-agency.org/>
3. Кабінет Міністрів України. (2021). *Концепція розвитку інклюзивного навчання*. <https://www.kmu.gov.ua>
4. Колупаєва, А. А. (2020). *Інклюзивна освіта: реалії та перспективи*. Київ: Педагогічна думка.
5. Косова-Силіна, Т. О. (2021). Розвиток професійної компетентності педагогічних працівників в умовах інклюзивної освіти. *Професійна освіта*, 2, 45-52.
6. Національна академія педагогічних наук України. (2022). *Інклюзивна освіта в Україні: виклики та перспективи*.
7. OECD. (2021). *Teachers and inclusive education*. <https://www.oecd.org/>
8. Опаріна, А. В. (2025). Розвиток інклюзивної компетентності педагогічних працівників закладів професійної освіти. *Наукові записки*, 3, 112-120.
9. Флоріан, Л., & Блек-Гокінс, К. (2019). Дослідження інклюзивної педагогіки. *Cambridge Journal of Education*, 49(6), 745-761.
10. UNESCO. (2020). *Global education monitoring report: Inclusion and education*. <https://unesdoc.unesco.org/>

References:

1. Ainscow, M. (2020). Promoting inclusion and equity in education. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, 6(1), 7-16.
2. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2022). *Inclusive education in Europe*. <https://www.european-agency.org/>
3. Kabinet Ministriv Ukrainy. (2021). *Kontseptsiiia rozvytku inkliuzyvnoho navchannia* [Concept of inclusive education development]. <https://www.kmu.gov.ua>
4. Kolupaieva, A. A. (2020). *Inkliuzyvna osvita: realii ta perspektyvy* [Inclusive education: realities and prospects]. Pedahohichna dumka.
5. Kosova-Sylina, T. O. (2021). Rozvytok profesiinoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv v umovakh inkliuzyvnoi osvity [Development of professional competence of teaching staff in inclusive education]. *Profesiina osvita*, 2, 45-52.
6. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. (2022). *Inkliuzyvna osvita v Ukraini: vyklyky ta perspektyvy* [Inclusive education in Ukraine: challenges and prospects].
7. OECD. (2021). *Teachers and inclusive education*. <https://www.oecd.org/>
8. Oparina, A. V. (2025). Rozvytok inkliuzyvnoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv profesiinoi osvity [Development of inclusive competence of teaching staff in vocational education institutions]. *Naukovi zapysky*, 3, 112-120.
9. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2019). Exploring inclusive pedagogy. *Cambridge Journal of Education*, 49(6), 745-761.
10. UNESCO. (2020). *Global education monitoring report: Inclusion and education*. <https://unesdoc.unesco.org/>

Дата першого надходження статті до видання: 09.05.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 24.05.2026